

Mileva FILIPOVIĆ*

IDENTITETI RODA, POLA I ŽENE – EPISTEMOLOŠKE KONTROVERZE

Pojam roda je imao brojna tumačenja i značenja, on, prije svega, asocira na gramatiku; dugo ima gramatičko značenje i ono je etnocentrično (npr. u francuskom jeziku nema srednjeg roda kao kod nas); nijesu ga izmislile, već su ga prisvojile feministkinje drugog talasa. Pojam roda se određuje kao društvena konstrukcija opozicije i razlike između pola i roda, tj. prirode i kulture. Rod je hijerarhijski sistem moći koji se mijenja u toku vremena, ali se i reprodukuje na nov način i u drugim uslovima.

Pojam roda se javlja u anglofonskom naučnom polju iz kojeg, njegovim prisvajanjem i širenjem feminističkih teorija različitih pravaca, prelazi u evropski prostor društvenih nauka i njegova upotreba u postfeminizmu, kako kaže savremeni francuski sociolog Alen Turen (Alain Touraine) u knjizi *Svijet žena*, eksplodirala je kao bomba. Pojam roda nije donio sa sobom kontekst u kojem je nastao, iz kojeg je došao, zato je njegovo značenje i njegova upotreba različita u evropskom, u anglofonskom i drugim prostorima društvenih nauka. Pojmovi se mijenjaju prodirući u nove kontekste, ali su i sami konteksti predmeti promjena i redefinicija.

Svaki pojam, pa i pojam roda, ima naslagane različite vremenske slojeve koji utiču na njegovu upotrebu. Npr. kod nas u Crnoj Gori rod tka i povezuje mreže društvenih odnosa porijekla i srodstva, plemenske, bratstveničke, kumovske, bolje reći rodne ili rodovske, odnose. Dok je kod muškarca naglašena identitetska dimenzija roda: krvnosrodnička pripadnost u koju su uključeni preci koji obavezuju svoje potomke na određene standarde ponašanja (prilikom sklapanja braka vodilo se računa o rodoslovu mladoženje i o tome da je djevojka od dobrog roda), ovaj obrazac pojma roda pripisuje ženi glavnu

---

* Prof. dr Mileva Filipović, Podgorica

ulogu obnoviteljke roda, produženja roda (loza se nastavlja). Odnosno, dominantna pojava roda u našoj kulturi, u našem etnocentričnom saznanom polju je za muškarce identitet i za žene materinstvo. Muškarac koji se ženi ne mijenja identitet, a žena koja se udaje, u mnogim društvima, kao i kod nas, mijenja glavni elemenat svog identiteta – prezime jer uzima prezime svog muža.

Savremeno značenje ili savremeni vremenski sloj pojma roda se „denacionalizuje”, gubi etnocentričnu, u kontekstu savremenog feminizma. Inače, kao što je poznato, pojmovi putuju preko nacionalnih granica i često su povezivači mondijalizacije, na što upućuju i Bekove paradigme metodološkog nacionalizma i kosmopolitizma (Beck, U. 2003 b: 105–110). Na ovu saznanju, epistemološku, teškoću se nadovezuje i razlikovanje između zdravorazumskog i naučnog znanja, jer svako zna da ljudi imaju neko znanje o svom društvenom okruženju: „obično” znanje na kojem se ukorjenjuje svaka mogućnost razumijevanja društvenog svijeta. U epistemološkom prostoru se vrši odvajanje običnog od naučnog znanja pomoću jezika, što je možda prokletstvo društvenih nauka da imaju posla sa predmetom koji govori i činjenicama koje su neposredno snabdjevene smislom. (Burdieu, P., Chamboredon, J. C. et Passeron, J: C. 1968: 56).

Zašto pojam roda kritikuju i ne prihvataju kao osnovni pojam feminizma poznati evropski sociolozi koji su se bavili problemom žena: A. Turen (Alain Touraine), P. Burdje (Pierre Bourdieu), U. Bek (Ulrich Beck), i A. Honet (Honeth, Axel)? Sigurno će mi se uputiti prigovor da je riječ o muškom pogledu na feminizam, na šta ću se kasnije osvrnuti jer je i to epistemološki problem.

Na pitanje koji je nedostatak pojma roda i do koje greške dovodi, Turen odgovara: „Slabost ideje roda se odnosi na to, da, iako ona definiše ženu kao društvenu konstrukciju, ona ne precizira šta je specifično za tu društvenu konstrukciju jer su sva ljudska ponašanja i, skoro svi društveni odnosi, društvene konstrukcije” (Turen, 2011: 71). Na nivou ideje roda razlika nema skoro nikakvog mjesta, *a razlika je u biti kreiranja identiteta.* (naglasila M. F.).

Za Turena je rod jedna kreacija muške moći u kojoj je žena kao biološko biće suprotstavljena ženi konstruisanoj pomoću društva. Najkraće, Turen smatra da je rod društveno konstruisan da bi obezbijedio monopol heteroseksualnih odnosa te da nećemo uspjeti da definišemo druge puteve, da osiguramo jednakost i slobodu žena ako ne ukinemo ili svedemo značaj roda, pojava koji nam izgleda, otkad se u njemu prepoznaje znak muške vladavine, kao kavez iz kojeg žene ne bi mogle pobjeći do negirajući sebe kao značajnu kategoriju, *dajući prvenstvo jednakosti nad razlikom* i težeći društvu bez rodova, kao što su drugi, prije njih sanjali o društvu bez klasa.” (Touraine, A, 2011: 187) Turen dekonstruiše pojam roda odvajajući pol od roda i sek-

sualnosti. Rod je društvena konstrukcija, pol odnos prema drugom, a seksualnost odnos prema samom sebi. Jedna od najupornijih tema njegove analize je da insistira na autonomiji (i čak prioritetu) pola i tijela uopšte nad rodom, što ga vodi do zamjene klasične opozicije pola i roda opozicijom pola i seksualnosti (Turen, A. 2011: 208).

Sem toga, pojam roda ne vodi računa da je jedna od temeljnih, osnovnih, odrednica konstrukcije identiteta djece fiksirana u biološkom. Jedan od problema koji postavlja pojam roda proizilazi iz činjenice da on ne samo da suprotstavlja ženu kao biološko biće ženi konstruisanoj pomoću društva već rizikuje da ostavi *biološko* pripisano polu izvan društvene analize.

Sljedeći Turenov prigovor pojmu roda je da dovodi do uopštene maskulinizacije. Turen smatra da i pojam identiteta, kao i pojam jednakosti, sakriva mnoge opasnosti jer može da služi za opravdanje i formiranje novih moći predstavnika i branioca ugroženog identiteta. U vezi sa pojmom roda dovodi u pitanje i tzv. rodnu ravnopravnost i paritet u politici, jer jednakost (paritet) ovdje predlaže samo ravnanje žena po muškom modelu (Turen, A. 2011: 145). Rekla bih da ova Turenova kritika isključuje vidljivost djelovanja različitih poprirodnjenih oblika moći muškaraca.

Bek ukazuje na paradoksalne posljedice jednakosti žena i ne koristi pojam roda. Veća jednakost čini da se bude svjesniji nejednakosti. Ali ova istorijska mješavina dobijanja nove svijesti i starih stanja je dvostruko eksplozivna: mlade žene – pristupajući istom obrazovanju i dobijajući svijest o svom položaju – formirale su očekivanja o većoj jednakosti i veću podjelu u profesionalnom i porodičnom domenu. Ova očekivanja se sudaraju sa suprotnim razvojem koji se uočavaju na tržištu rada i u ponašanju muškaraca. Obrnuto, muškarci su uspostavili jednu retoriku o jednakosti, a da svoje riječi ne ostvaruju. S jedne, kao i sa druge strane, iluzije se smenjuju: dok uslovi (u obrazovanju, ali takođe i pravno) idu u pravcu jednakosti, položaji muškaraca i žena postaju više nejednaki (Beck, U. 2001: 218). Bek smatra da ako se pod jednakošću shvata uspostavljanje društva tržišta rada otvorenog za sve, onda ta jednakost dovodi do ultra mobilnog društva neženja. Jednakost učvršćuje efekat spirale individualizacije u odnosima između muškarca i žene i između roditelja i djece, na što ukazuje porast razvoda i domanćinstava u kojima jedan roditelj podiže svoju djecu.

Pojam roda u sociologiji kritikuju ili ne koriste, pored Turena i Beka, ni Burdje i Honet. Burdje odbacuje pojam roda kao društvenu konstrukciju. Rekla bih da je Burdjeovo ignorisanje razlikovanja između roda i pola (stavljane roda pod navodnicima) (Burdje, P. 2001: 116) razumljivo ako se zna da je u pojam habitusa uključena društvena konstrukcija na koju se odnosi pojam

roda, a koja je procesom dezistorizacije postala „prirodna”, na koju se odnosi pojam pola. Za Burdjea je tu riječ o društvenoj konstrukciji heteronormativnog poretka kao oblika nekakvog zajedničkog identiteta. Burdje ističe da se ovdje razlika kao i kod rasizma ispoljava odbijanjem legitimacije javnog postojanja (npr. homoseksualaca i lezbijki). Feminističke teorije prave razliku između pola i roda, smatrajući rod društvenom konstrukcijom pola, dok Burdje smatra da je ta društvena konstrukcija poprirodnjena da bi bila nevidljiva, a glavni instrument te nevidljivosti je njeno poprirodnjenje koje omogućuje nevidljivost djelovanja različitih oblika moći, posebno simboličke moći.

Iako se putevi feminizma ukrštaju i sa Honetovom teorijom borbe za priznanja, Honet kaže da se mora suzdržati od kritičke diskusije sa tom vrstom rasprava jer je, prvo, jedna takva diskusija daleko iznad njegove stručnosti; drugo, zato što nije bio u prilici da uzme u obzir najnovije radove o toj temi i zato što se te diskusije „fokusiraju mahom na one teme koje meni nijesu od prvorazrednog značaja” (A. Honet, 2009: 7). Ovaj treći razlog se nikako ne bi mogao prihvatiti, imajući u vidu prvi oblik priznanja – ljubav, i čitavu teoriju priznanja, što je i rezultiralo raspravama sa Nenci Frejzer.

Kad je u pitanju pojam pola, kao što smo rekli, pol uvažava biološku činjenicu, ali je on takođe i društvena konstrukcija muških i ženskih identiteta. Tu konstrukciju vrednuje građanska država: identitetski papiri retrasiraju identitete u binarnoj dimenziji (upis pola novorođenčeta), što potvrđuje da je i pol društvena konstrukcija. Osim toga, zaboravlja se da su, iz perspektive društvenih odnosa, i muškarac i žena zatočenici roda, iako na različit i međusobno povezan način. Iako je promijenjen vremenski sloj pojma roda, kod nas on još uvijek u sebi ima dominantno etnocentrično značenje zbog čega je lako prihvaćen jer se svodi na heteroseksualnost i isključuje u našoj kulturi jednoseksualnost i transseksualnost. Pritom ne treba zaboraviti na postojanje virdžine do danas kod nas na Balkanu, kao simbolički transeksualizam. Brojni antropolozi su dali opise ceremonijalnih obreda koji potvrđuju polnu diferencijaciju djevojčica i dječaka. U članku „Žene, pol ili rod” Moris Godelje (Godelier, M., 2005: 17) piše da se rod lijepi za pol prije čak nego što počne realno da postoji i dozvoljava tako da se pol djeteta mijenja u trenutku dolaska na svijet. Takva promjena pola ili *obrnut*a socijalizacija, postoji i kod nekih plemena na Artiku u Kanadi na što ukazuje Saladen (Saladin d’Anglure, Bernard). Identitet djeteta se određuje identitetom duše-imena pretka koji je izabrao da se vrati u njemu, a koji može da ne bude isti pol koji se vidi, koji dijete ima. „Tako je 1970-ih godina 15% djece bilo dječaka koji su podizani i prelazili u djevojčice, ili djevojčica podizanih i pretvorenih u dječake. Svi se mijenjaju u pubertetu, u kojem moraju naučiti zadatke i ponašanja njihovog pola koji se vi-

di; ne bez patnje koja često utiče na ulazak u šamanski poziv jer šaman je duhom izabrao pol suprotan svome” (Saladin d’Anglure, Bernard, 2010: 28). Sistem inuitske predstave dozvoljava tako da se pol djeteta mijenja u trenutku dolaska na svijet, tj. dozvoljava i rađanje individua smatranih transseksualcima, tj. koji su prešli demarkacionu liniju polova.

Redefinisanje i širenje, bolje reći erupcija, pojma roda dovodi u feminističkim teorijama do problema redefinisanja pojma žene. Smatra se da je odsustvo kategorije žene bilo proizvod klasne predstave ili klasne paradigme. Da pomenem da sam prije pojave pojma roda i njegove ekspanzije i ja takođe problem oslobođenja žene smjestila u okvir klasne paradigme egalitarističkog feminizma (Filipović, M. 1979), ali je taj okvir brzo bio ispravljen i proširen. Žene su kategorija, ali heterogena kategorija, sa kojom se sociologija danas mora sastaviti (Turen, A. 2011: 6). U feminističkoj teoriji je važno koristiti kategoriju „žene” i znati što njome podrazumijevamo. Radi opisivanja ženske potčinjenosti neki/e smatraju da one treba da otkriju zajednički identitet da bi se feministička teorija zasniivala na predstavi, što bi fundamentalno ili određujuće bilo *žena*. No, ja bih rekla da to vodi uopštavanju, univerzalizaciji i zatvaranju žene u kolektivni identitet.

O IDENTITETIMA RODA, POLA, ŽENE

Ovakva pluralna, fluidna, višeznačna upotreba pojmova roda, pola i žene otežava postavljanje teorijskog okvira pojma identiteta jer sva tri pojma učestvuju u konstrukciji kolektivnih i ličnih identiteta u kojima se njihova društvena i istorijska postojanja ukrštaju, kombinuju i presijecaju; otežava njegovu sociološku definiciju, prevazilaženje opozicije između kolektivnih i ličnih identiteta. Ovome treba dodati da je ispod svakog kolektivnog identiteta podstrta konstrukcija razlikovanja (diferencijacije) i potcjenjivanja. Tako je i kod nacionalnog i kod rodnog, i kod rasnog identiteta, i klasnog, s tim što je u zoru civilizacije formirana različitost muškog i ženskog identiteta sa najdužim trajanjem kroz čitavu ljudsku civilizaciju. Pojam identiteta je paradoksalan. Paradoks je u činjenici da identitet određuje šta čini osobenost, singularnost nekoga u odnosu na nekog drugog: identitet je razlika. Ali istovremeno identitet je i zajednička pripadnost. Paradoks identiteta je u tome da, to što on jedini ima podijeljeno je. Ne može se misliti identitet a da se ne misli drugost. I Veber je govorio o prelazu komunitarnih oblika identiteta u socijetarne ili društvene oblike identifikacije. Pripadnost grupi (ja bih rekla kod nas bratstvu, plemenu) je smatrana „esencijalnim” izvorom identiteta i ovdje je identifikacija „za drugog” primarna u odnosu na identifikaciju „za sebe” (važnije prezi-

me od imena, bratstvo od pojedinca, dom od roda). Danas imamo primat individualnog subjekta nad kolektivnom pripadnošću i prvenstvo identifikacije „za sebe” nad identifikacijom „za drugog”. Sem toga, nagli porast individualizacije doveo je do opozicije između jednakosti i posebnosti, te pristup jednakosti nije pristup identitetu.

Veliki broj činilaca, kolektivnih i individualnih, utiče na formiranje identiteta pola, roda, žene, kao što su: genetika (identitet fetusa), socijalno porijeklo, pripadnost rasi, klasi, naciji, rodu i polu, proces socijalizacije i obrazovanja, društvene promjene, prostor i vrijeme. Npr. na pitanje koja vremena za koje identitetske konstrukcije? Dobar za lični identitet, koji shvata kao „određenje sebe” od drugih, ali i od samog sebe, navodi tri temporalnosti (Thomas Lucmanna): vrijeme koje je upisano u naše tijelo i koje se živi kao trajanje; intersubjektivno vrijeme koje se živi kao sinhronizacija interakcija licem u lice; i biografsko vrijeme koje se živi kao relacija između smisla koji je najznačajniji u konstrukciji i neprekidnoj rekonstrukciji cjeline naše životne maršrute (Dubar, C. 2005: 1). Starenje je identitetska rekonstrukcija i nastavljanje procesa konstrukcije društvenog identiteta koji teče u toku čitavog života.

Na formiranje ličnih identiteta utiče i *ljubav*. Prvo ćemo pomenuti savremene predstavnike treće generacije kritičke teorije frankfurtova Beka i Honeta. Ljubav je religija današnjice: komunizam bez kapitalizma, kaže Bek. Ona je bitan faktor koji nam daje osjećaj lične vrijednosti i način da se bude sam: „Ja sam ja”. O neospornom uticaju individualizacije na odnos između polova napisali su zajedno Bek i njegova supruga knjigu *Normalni kaos ljubavi*, kad im je brak bio u krizi. Krupne promjene, koje su uticale i izazivale individualizaciju, u oblasti su seksualnosti, prava i obrazovanja između polova. Pravna jednakost je dovela, takoreći, do revolucije u obrazovanju (Beck, 2003 a: 223). Ljubav i intimnost mutiraju u njihove suprotnosti; riječ je o dubokoj nesigurnosti i ranjenoj senzibilnosti.

Uticaj ljubavi na formiranje ličnog identiteta će se mnogo dublje i opširnije baviti Honet u svojoj teoriji borbe za priznanje. Formiranje identiteta ličnosti je samoostvarenje ličnosti koje, prema Honetu, zavisi od tri tipa priznanja: ljubavi, prava i uvažavanja. Priznanje, bilo da je ono intersubjektivno ili institucionalno, odnosi se na prvom mjestu na identitet, kaže Honet u *Borbi za priznanje*. Tada formiranje identiteta ličnosti dobija oblik tri tipa odnosa prema sebi: povjerenja u sebe, poštovanja sebe i dobrog glasa (stime, uvažavanja). Svaki od ovih oblika može potencijalno dovesti do sukoba. Ova tri oblika priznanja su odgovor, kaže Honet u *Novom predgovoru* iz 1992. g., na tri oblika nepriznavanja od kojih svaki može biti podsticaj da se izazovu dru-

štveni sukobi. Honet je iz iskustva prezira, nepriznanja, izvukao osnov motivacije borbe za priznanje.

Ljubav obuhvata primarne odnose erotske, prijateljske ili porodične, koji impliciraju ograničen broj ličnosti. Ljubav predstavlja prvi stepen uzajamnog priznanja, subjekti se u njoj potvrđuju uzajamno u njihovim konkretnim potrebama. Priznanje ovdje dobija oblik jednog afektivnog ohrabrenja koje čini individuu svjesnom svojih vrijednosti i želja. Ljubav je srž etičkog života. Intersubjektivno iskustvo ljubavi otvara pojedincu emocionalnu sigurnost koja mu dozvoljava da dá vrijednost svojim emocijama i svojim osjećanjima i da ih izražava. (Honneth, A. 2006: 7). Ona ima kapitalan značaj jer uslovljava pristup ostalim oblicima priznanja. Bez tog iskustva se ne raspolaže povjerenjem u sebe koje uslovljava samostalno učešće u javnom životu. Ne bismo imali pristup poštovanju sebe, čiji je vektor pravo. Dakle, za Honeta, u procesu formiranja ličnosti postoji vremenska prednost priznanja nad znanjem. Džudit Batler (Judith Butler) smatra da je Honetovo shvatanje priznanja problematično i manje je stvar lične borbe ili saznajnih okvira jer su ograničenja i dobijanje priznanja na nejednak način distribuirani između ljudi. Nasuprot ovim „okvirima priznanja”, Batler stavlja ispred svega univerzalni uslov svakog ljudskog života: njegovu „nesigurnost”. Svaki ljudski život se nalazi pod znakom međuzavisnosti u odnosu na druge i ta ranjivost mora biti priznata da bi se život živio (Butler, J. 2009).

U Postskriptumu *Vladavine muškaraca* Burdje se pita: da li je ljubav jedan jedini ili ogromni izuzetak muške vladavine? Ljubav je prihvaćena vladavina kad se ženama odredi da vole onog kojeg im sudbina ili rodbina odredi. Ljubav je čudesno primirje u kojem vladavina izgleda potčinjena ili bolje reći ukinuta, a muško nasilje ublaženo. „Očaravajuće ostrvo ljubavi” je zatvoreni i autarhični svijet, mjesto neprekidnog niza čuda: čuda nenasilja, čuda uzajamnog priznavanja, čuda nesebičnosti zasnovanog na sreći da se daje sreća, vrhovni oblik darovanja sebe i svog tijela, svetog predmeta, uzajamno priznanje pomoću kojeg se svako prepoznaje u drugom, kojeg priznaje za drugog kao što je on sam (Burdje, P. 2003: 149–153).

Ali ljubav ima i *epistemocentričan* uticaj. U vezi sa prigovorom, koji sam pomenula ranije i koji mi može biti upućen, o muškom pogledu na žene i feminizam, kao epistemološkom problemu prema kojem muškarac ne može biti dobar analitičar situacije i akcije žena, Turen kaže da je velikim dijelom saglasan s tim mišljenjem, koje je potvrđeno činjenicom da su skoro sve interesantne knjige posvećene ženama napisale žene. Rekla bih, ne samo zato što žene imaju jedan veći senzibilitet prema problemima koji ih lično pogađaju, već i zato što, ljubav i senzibilitet pogađa i muškarce i mijenja njihov pogled

na žene. Da navedem samo da su Kontovi (A. Comte) dobro poznati intelektualni stavovi o ženama tijesno povezani sa sukobima i kontradikcijama njegove ljubavne biografije i uticajem njegovih supruga Karolin Masen (Caroline Massin) i Klotid de Vo (Clotilde de Veau). Zatim, Marijana Veber (Marianne Weber), Veberova (Max Weber) supruga, prva njemačka feministkinja, jedna od značajnih figura njemačkog feminizma i jedna od osnivačica sociologije žena – bila je jedan od glavnih izvora Maksovog interesovanja za „pitanje žena”. Poslije kratke karijere advokata, nominovana je 1894. g. za profesora u Frajburgu, dvije godine kasnije dobija prestižnu katedru političke ekonomije u Heldebergu. Maks i Marijana su se našli onda u centru uzbudljive intelektualne sredine poznate kao „Veberov krug”. Poznati intelektualci, među kojima su bili koizdavači časopisa *Arhiva društvenih i političkih nauka*, studenti ljevice, dokazani likovi pokreta žena koji su raspravljali strasno o katolicizmu, marksizmu, psihoanalizi, „novoj ženi”, novoj polnoj etici – dolazili su nedjeljom po podne kod njih na čaj. U akademskoj sredini, koja je vrlo neprijateljska za visoko obrazovanje žena, Veber je bio jedan od rijetkih koji su hrabрили studentkinje da rade svoje teze i podržavali ih aktivno u njihovim nastojanjima da uđu u profesije (Varikas, Eleni, 2010: 377).

Za razliku od Vebera, Dirkem (Durkheim) piše u kritičkoj recenziji knjige Mariane Veber, koja je objavljena 1907. g., da oni koji od danas zahtijevaju za žene jednaka prava kao i za muškarce, previše zaboravljaju da djelo vjekova ne može biti ukinuto u jednom trenu; da, pravna jednakost ne može biti legitimna dok je psihološka nejednakost flangrantna. To znači da treba smanjiti psihološku nejednakost, a da bi muškarci i žene mogli biti jednako zaštićeni istom institucijom, treba prije svega da budu bića iste prirode.

U svom članku o Marselu Mosu (Marcel Mauss) Burdje citira njegovu rečenicu za koju smatra da je istovremeno i bilans i program: „Naša sociologija je u ovome (tj. što se tiče podjele po polu) vrlo inferiorna u odnosu na ono što treba biti. Mi smo napravili samo sociologiju muškaraca a ne sociologiju žena, ili oba pola” (Mauss, 1932: 1969). Ova rečenica pokazuje, bez analiziranja, prstom na radikalni oblik etnocentrizma koji je epistemocentrizam, iluzija koja se sastoji u primjenjivanju na druge ne samo kategorija mišljenja koje su sastavni dio našeg akademskog „mentaliteta” već bi se moglo reći da ova rečenica uvodi u sociologiju *homo academicusa* kao prethodnika svake sociologije.” (Bourdieu, P. 2004: 15) Radi li se ovdje o, kako bi rekla Dona Haravej, „identitetskoj” epistemologiji koja sa stanovišta naučnika (ili drugih stanovita, npr. žena ili potčinjenih) vidi ono što treba da vidi (Haraway, D., 1988).

Identitet žene kao žrtve i žene kao subjekta, smatra Turen, se dopunjuju: žene ne mogu ignorisati zavisnost koja ih pritiska ni vlast muškaraca, ali se

one istovremeno određuju u odnosu na samu sebe. Ovaj dualizam „ja” je istovremeno određen društvom i nosilac je zahtjeva za slobodom. Žene se identifikuju na prvom mjestu kao žene: „Ja sam žena”, znači ja sam, ja lično, kao takva kakva sam, žena, ukoliko se oko mog identiteta žene grade moja ponašanja i sudovi vrijednosti koje ja imam o njima: pozitivni kada učvršćuju moju svijest da budem prije svega žena, negativni kada oni sakrivaju moju afirmaciju, mene kao žene. Biti žena je jedna *prva* afirmacija i, kao što će se to vidjeti dalje, ona daje prioritet odnosu prema sebi nad odnosom prema bilo kakvom neprihvatanju (Turen, A. 2011: 34).

Za razliku od Turena, Silvana Agacinski smatra da ni pol, ni rod, ni žena, nijesu kategorije sposobne da kreiraju lični identitet, tj. individualni i singularni. Identitet svakoga je jedna vrsta ognjišta, doma, u kojem se stiču vrlo brojne crte, među kojima su neke bezlične i zajedničke za jednu zajednicu (kao upravo pol i rod), druge se odnose na osobenost jednog života i jedne priče: kao ličnost niko ne može biti definisan svojim polom ili svojim rodом, a još manje svojim seksualnim praksama. Singularnost ili posebnost shvaćena intuicijom prelama svaku opštu kategoriju i dakle svaki rod. „Moj odnosni identitet i moja identifikacija kao žene (ili kao muškarca) označava u meni jedan način bezličnog bića koje drži moje stanje ljudskog živog bića rođenog živog i spremnog da umre” (Agacinski, S. 2012: 168).

I na kraju: kontroverze oko roda se nastavljaju. One utiču i na značenja koja se daju polu i ženi. Pokušali smo da ukažemo na saznajne probleme ovih pojmova, na neke epistemološke kontroverze i argumente koji brane njihovu isprepletenost i višeznačnu upotrebu, koji su kao i svi pojmovi sociologije opterećeni etnocentrizmom, vremenskim slojevima, odnosom između običnog i naučnog znanja i epistemocentrizmom. Pojam roda se „denacionalizuje” kao prvi uslov globalnog epistemološkog konteksta da bi postao globalni pojam u globalizaciji društvenih nauka.

Džudit Butler¹ ne vjeruje da se može predvidjeti kako će se misao o rodu razvijati kroz vrijeme, ali vjeruje da rod funkcioniše ponekad kao izraz koji olakšava transnacionalne veze, čak iako ih može isključiti. „Stoga ideje rodnog identiteta nijesu mjesto oslobađanja nego temelj stalne opresije” (Butler, J. 2009: 19). „U svakom slučaju, rod nije koncept za primjenjivanje, već skup

---

¹ Na Sorboni je u junu 2007. održan okruli sto pod naslovom „Da se ne završi s *rodom*” u čast Joan Wallach Scott koja je dala prvu verziju definicije roda u članku „Rod, jedna kategorija korisna za istorijsku analizu”, 1986. g. – u organizaciji Džudit Balter. Drago mi je da mogu reći da je i u CANU bilo tribina koje su se bavile epistemološkom i lingvističkom problematikom feminizma.

pitanja čiji oblik varira prema kontekstu analize. Različite teorijske putanje su se razvile ispod imena rod” (Butler, J. 2007: 290).

Izabel Kler (Isabelle Clair) u *Sociologiji roda* smatra da ukupno interesovanje za izraz proizilazi iz njegove pojmovne efikasnosti: rod otkriva globalnu logiku koja organizuje društvo, on se ne zadovoljava da označi pripadnost jednoj polnoj grupi, rod nije stvar žena, jer on dozvoljava da se vodi računa o iskustvima koja su spontano neuočljiva za većinu muškaraca i koja su vjekovima prolazila u tišini pisanja (Isabelle Claire, 2012: 9).

Nadam se da će se, u vezi sa globalizacijom roda, pola, žene, ovi epistemološki problemi rješavati kad se ta problematika inkorporira u sve društvene, humanističke i mnoge prirodne nauke, i postane sastavni dio normalne nauke, kada neće biti potrebne ove posebne studije koje su na današnjem nivou još neophodna pretpostavke takve normalnosti.

LITERATURA

- [1] Agacinski, Sylvane (2012), *Femmes entre sexe et genre* Éditions du Seul, La librairie du XXI siècle
- [2] Beauchemin, Jacques (2011), Grands résumés, *La société des identités*, SociologieS [En ligne], mis en ligne le 18 octobre 2011, consulté le 15 décembre 2012. <http://sociologies.revues.org/3737>
- [3] Beck, Ulrich (2001), *La société du risque Sur la voie d'une autre modernité* Champs-Flammarion, Paris, traduit de l'allemand par Laure Bernardi; objavljen na njemačkom 1986. Préface de Bruno Latour
- [4] Beck, Ulrich (2003 b), *Pouvoir et contre-pouvoir à l'heure de la mondialisation*, Paris, Flammarion, traduit de l'allemand par Aurélie Duthoo.
- [5] Bourdieu, Pierre (2002) „Les conditions sociales de la circulation internationale des idées” *Actes de la recherche en sciences sociales*. Vol. 145 p. 3–8.
- [6] Burdieu, P., Chamboredon, J. C. et Passeron, J. C. (1968), *Le métier de sociologue*, Mouton Paris
- [7] Bourdieu, Pierre (2004), „Marcel Mauss aujourd'hui”, *Sociologie et sociétés* vol. 36, n° 2.
- [8] Burdje, Pjer (2003) *Vladavina muškaraca*, CID, Podgorica; prevela M. Filipović
- [9] Butler Judith *et al.*, (2007), „Pour ne pas en finir avec le „genre”... Table ronde”,
- [10] *Sociétés & Représentations*, 2007/2 n° 24, p. 285–306. DOI: 10.3917/sr.024.0285, article disponible en ligne <http://www.carin.info/revue-societes-et-representations-2007-2.page-285.htm>
- [11] Butler, Judith (2009) „Appréhender une vie: une confrontation avec la reconnaissance” Conférence de l'École normale supérieure, 25 mai 2009 (<http://www.diffusion.ens.fr/index.php?res=conf&idconf=2490>).
- [12] Caradec, Vincen „Vieillir après la retraite, une expérience genrée”, *SociologieS* [En ligne], Dossiers, Genre et vieillissement, mis en ligne le 15 novembre 2012, consulté le 24 décembre 2012. URL: <http://sociologies.revues.org/4125>

- [13] Claire, Isabelle, *Sociologie du genre* Armand Colin, Paris, 2012. Collection *Sociologies contemporaines* Sous la direction de François de Singly (125).
- [14] *Dictionnaire critique du féminisme* (2007), 2. édition augmentée puf, coordonné par Helena Hirata, Françoise Laborie, Hélène Le Doaré, Danièle Senotier
- [15] Dubar, Claude (2011), „Tems de crises et crise des tems”, *Temporalités* [En ligne], 13 | 2011, mis en ligne le 22 juin 2011, consulté le 30 septembre 2012. URL: <http://temporalistes.revues.org/1563>
- [16] Dubar, Claude (2005), „L’articulation des temporalités dans la construction des identités personnelles: questions de recherche et probléme d’interprétation”, *Temporalistes* n° 44.
- [17] Duhaček, Daša (2011), „Rod i identitet”, str. 359–369, Urednice: prof. dr Ivana Milojević i prof. dr Slobodanka Markov, *Uvod u rodne studije*, Novi Sadm Mediterran Publishin.
- [18] Entretien avec Claude Dubar publié: 14 mars 2008; <http://ses.ens-lyon.fr/entretien-avec-claude.dubar-37900.kjsp>.
- [19] Filipović, Mileva. Nauka i žene. *Glas. Odj. druš. nauk., CANU*, 2006, knj. 17, str. [117]–130. [COBISS. CG-ID 12040464]
- [20] Filipović, Mileva. *Radnička klasa i oslobođenje žene*, (Biblioteka Nauka i društvo) Titograd: Pobjeda, 1979. 93. str., tabele. [COBISS. CG-ID 577808]
- [21] Filipović, Mileva. *Društvena moć žena u Crnoj Gori*, (Biblioteka Femina) Podgorica: CID, 2003. 162. str., tabele. ISBN 86–495–0185–0. [COBISS. CG-ID 4534544]
- [22] Filipović, Mileva. Kralj Nikola i „potištenost” žena. U: *Kralj Nikola – ličnost, djelo i vrijeme: radovi sa međunarodnog naučnog skupa, Podgorica 1–3. oktobar 1997, T. 2*, (Naučni skupovi, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 49, knj. 21). Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 1998, 1998, str. 25–35. [COBISS. CG-ID 69082370].
- [23] Filipović, Mileva. Studije roda: dilema, izazov, mogućnost na Univerzitetu Crne Gore. *Zb. Prav. fak. (Titogr.)*, (Naučni skupovi), 2000, br. 31, str. 31–37. [COBISS. CG-ID 4210957]
- [24] Filipović, Mileva (2008), „Sociologija i postpozitivističke paradigme – neke saznajne teškoće savremene sociologije”
- [25] Hall, Stuart (2001), „Kome treba „identitet.””, *Reč*, n° 64/10 decembar 2001; s engleskog prevela Sandra Veljković, str. 215–233 (izvornik „Introduction: Who Needs 'Identity'”, u: *Questions of Cultural Identity*, ur. S. Hall P. Du Gay, London, 1996, str. 1–17.
- [26] Honneth, Aksel (2009), *Borba za priznanje – Moralna gramatika društvenih sukoba*, Izdanje dopunjeno novim predgovorom; sa njemačkog prevela Aleksandra Kostić, Beograd, IP Albatros plus.
- [27] Honneth, Axel (2006), *La société du mépris – Vers une nouvelle Théorie critique*, Paris, La Découverte/Poche, Édition établie par Olivier Voirol, textes traduits de l’allemand par Olivier Voirol.
- [28] Gingras, Yves (2002), „Les formes spécifiques de l’internationalité du champ scientifique”, *Actes de la recherche en sciences sociales*, Volume 141, Numéro 1, pp. 31–45.
- [29] Godelier, Maurice (2005), „Femme, sexe ou genre”, in Margaret Maruani (*dir.*) *Femmes, genre et société*, La Découverte, Paris, pp. 15–20.
- [30] Karapetrović, Milena (2012), „U sjenci avatara”, O (re)konstrukciji ženskog identiteta – *Filozofska istraživanja* 125, god. 32. (2012), sv. 1, str. 31–3.
- [31] Knežević, Radule (2012), *Politička kultura*, CANU 93, ODN 25 (Dio četvrti „Politički identitet” str. 321–375.
- [32] Krstić, Predrag (2012), „Zajedničko polje identiteta i razlike: spekulativna i socijalna teorija”, *Filozofska istraživanja* 125, god. 32. (2012), sv. 1 (3–18).

- [33] Milić, Anđelka, 2011, O feminizmu iz muškog ugla, Naučna kritika, *Sociologija*, Beograd, br. 4, str. 497–502.
- [34] Popović, Mirjana (2011), „Feminizam, rod i konstituisanje rodnog identiteta”, *Sociološka luča*, Filozofski fakultet, Nikšić, V/2, 2011, str. 29–39.
- [35] Thebaut, Françoise „Sexe et genre” p. P 59–66 – Sous la direction de Margaret Maruani *Femmes, genre et sociétés – l'état des savoirs* La Découverte, Paris, 2005.
- [36] Šokčević, Šimo (2011), „Identitet i „pluralni monokulturalizam,“, *Filozofska istraživanja* 124, god. 31, sv. 4, str. 735–749.
- [37] Raul Raunić, Raul (2011), „Politika identiteta i demokratska pravednost”, *Filozofska istraživanja* 124, god. 31, sv. 4, str. 719–734.
- [38] Saladin d'Anglure, Bernard (2010), „Un „troisième sexe” social”, *Hommes, femmes: la construction de la différence* – Sous la direction de Françoise Héritier éditions Universcience – Le Pommier, Paris.
- [39] Sekulić, Nada (2010), „Odnos identiteta, pola i „ženskog pisma” u francuskom poststrukturalističkom feminizmu”, *Sociologija*, Beograd, vol. LII N°3, pp. 237–252.
- [40] *Sous les sciences sociale le genre* (2010) – *Relectures critiques de Max Weber à Bruno Latour* Sous la direction de Danielle Chabaud-Rychter, Virginie Descoutures, Anne-Marie Devreux, Eleni Varikas Čditions La Découverte, Paris, pp. 512.
- [41] Touraine, Alen (2011), *Svijet žena*, CID, Podgorica, prevela M. Filipović
- [42] Touraine, Alain (1996), „Identité et modernité” un texte publié dans le livre *Les frontières de l'identité* sous la direction de Mikhaël Elbaz, Andrée Fortin et Guy Laforest, pp. 11–19, Paris, l'Harmattan
- [43] Varikas, Eleni (2010), „Max Weber, le cage d'acier et les dames, „*Sous les sciences sociales le genre*” Relectures critiques de *Max Weber à Bruno Latour* Sous la direction de Danielle Chabaud-Rychter
- [44] Virginie, Descoutures, Anne-Marie Devreux, Eleni Varikas, Čditions La Découverte, Paris, pp. 373–390.

Mileva FILIPOVIĆ

THE IDENTITIES OF GENDER, SEX, WOMEN
– EPISTEMOLOGICAL CONTROVERSY

Summary

The paper points out to some cognitive problems, plural usage and ethnocentrism of notions: gender, sex, women; on reasons for avoiding the utilization of the notion gender by some modern European Sociologists; on the paradox of the notion of identity, its interweaving with other identities and times; influence of love on the construction of the identity of personality and epistemology centrism of some of the Sociology classics.

Key words: identity, gender, sex, women, epistemological volatility of notions (ethnocentrism, time layers, epistemology centrism), the influence of love.